

iranian political sociology
Vol. 5, No. 8 , Aban 2022
[https://dx.doi.org/ 10.30510/PSI.2022.289479.1807](https://dx.doi.org/10.30510/PSI.2022.289479.1807)

Sociological study of corruption and mechanisms to reduce its social harms in Iran

Shahin Raz
Soheila Zarin joye Alvar
Qasem Hadizadeh

Received Date: 12 May 2021
Reception Date: 26 June 2021

Abstract:

Corruption is one of the new phenomena of social harms in different countries of the world, which according to factors such as social, cultural, political and economic, has a wide variety of types and forms, strengths, weaknesses, quantities and qualities, and the process of progress and development. It has significantly challenged developing countries and created serious crises throughout society. The purpose of this study is a sociological analysis of the problem of corruption and mechanisms to reduce the social harm caused by it in Iran. In this regard, an attempt has been made to play the role of effective causes and factors in creating and spreading the phenomenon of corruption, systematic political-economic and social relationship with the phenomenon of corruption, existential results and continuity of the phenomenon of corruption and finally providing appropriate methods. To combat this reprehensible phenomenon to be scientifically analyzed. The research method used in the article is a descriptive-analytical method. In order to write the theoretical framework of the research subject, the library method has been used, which has been explained based on the study and study of existing sources and works related to the present subject. . The results obtained from this paper show that corruption is the result of many causes and factors, so that political, economic, social and cultural factors and finally administrative factors were considered as important cases of this phenomenon. On the other hand, using preventive methods instead of punishing and punishing violators, targeting anti-corruption programs, systematizing the practice of organizational

culture and its development and expansion as part of the general culture of society, and finally addressing issues Organizational, administrative structure and organization and its analysis based on sociological approaches with the aim of reducing corruption are presented as basic solutions.

Keywords: Corruption, Sociology, Organizational Culture, Administrative System.

بررسی جامعه‌شناختی فساد اداری و ساز و کارهای کاهش آسیب‌های اجتماعی ناشی از آن در ایران

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۲/۲۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۴/۵

شاهین راز^۱

سهیلا زرین جوی الوار^۲

قاسم هادی‌زاده^۳

چکیده

فساد اداری از جمله پدیده‌های نوین آسیب‌های اجتماعی کشورها مختلف جهان است که با توجه به عواملی همچون اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و اقتصادی، از نوع و شکل، قوت و ضعف و کمیت و کیفیت متنوع و وسیعی برخوردار بوده و روند پیشرفت و توسعه کشورهای در حال توسعه را به طور محسوسی با چالش مواجه ساخته و باعث شکل‌گیری بحران‌های جدی در کل جامعه شده است. هدف این پژوهش واکاوی جامعه‌شناختی معضل فساد اداری و ساز و کارهای کاهش آسیب‌های اجتماعی ناشی از آن در ایران می‌باشد. در این راستا تلاش شده است نقش علل و عوامل مؤثر در ایجاد و گسترش پدیده فساد اداری، رابطه نظام‌مند سیاسی - اقتصادی و اجتماعی با پدیده فساد اداری، نتایج و پیامدهای وجودی و استمرار پدیده فساد اداری و در نهایت ارائه روش‌های مناسب

۱. گروه مدیریت بازرگانی واحد آبادان، دانشگاه آزاد اسلامی، آبادان، ایران (نویسنده مسئول)

sh.r2005@gmail.com

۲. گروه مدیریت بازرگانی، واحد آبادان، دانشگاه آزاد اسلامی، آبادان، ایران dr.zarinjoy.s@gmail.com

۳. دانشجوی کارشناسی ارشد، گروه مدیریت بازرگانی، واحد آبادان، دانشگاه آزاد اسلامی، آبادان، ایران

ghhadizadeh61@gmail.com

برای مبارزه با این پدیده مذموم مورد تجزیه و تحلیل علمی واقع شود. روش تحقیق به کار گرفته شده در نوشتار، روش توصیفی-تحلیلی است که به منظور نگارش چارچوب نظری موضوع تحقیق از روش کتابخانه ای بهره گرفته شده است که بر اساس بررسی و مطالعه منابع و آثار موجود در رابطه با موضوع حاضر مورد تبیین واقع شده است. نتایج به دست آمده از این نوشتار نشان می‌دهد که فساد اداری برآیند علل و عوامل گسترده و متعددی است، به صورتی که عوامل سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و در نهایت اداری از جمله موارد مهم این پدیده بر شمرده شدند. از سوی دیگر استفاده از روش‌های پیشگیرانه به جای مجازات و تنبیه افراد متخلف، هدفمند کردن برنامه‌های مبارزه با پدیده فساد اداری، نظام مند کردن رویه فرهنگ سازمانی و توسعه و گسترش آن به عنوان بخشی از فرهنگ عمومی جامعه و نهایتاً پرداختن به موارد سازمانی، ساختار و تشکیلات اداری و تجزیه و تحلیل آن بر اساس رویکردهای جامعه شناختی با هدف کاهش فساد اداری به عنوان راهکارهای اساسی ارائه شده‌اند.

واژه‌های کلیدی: فساد اداری، جامعه‌شناخت، فرهنگ سازمانی، نظام اداری.

مقدمه و بیان مسأله:

فساد اداری یا جرائم کارکنان دولت یکی از پدیده‌های نوین آسیب‌های اجتماعی است که در اخیراً به صورتی قارچ‌گونه‌ای در درون تشکیلات و سازمان‌های دولتی مشاهده می‌شود. پدیده فساد از منظر تاریخی و پیشینه‌ای مربوط به سال‌های اخیر نیست، بلکه بمانند بسیاری از پدیده‌های جامعه‌شناختی همراه و همزاد انسان بوده و روند تاریخی بسیار کهنی دارد که در مجموعه قوانین گذشته از جمله قوانین حمورابی و نوشته‌های ارسطو، افلاطون و دیگر نظریه پردازان قابل ردیابی است. (حسینی، ۱۳۹۹، ۱۵-۱۶)

این در حالیست که در کمتر حوزه‌ای از مقوله اقتصادی و اجتماعی را می‌توان مشخص کرد که به نوعی از سوی دولت بالخصوص قوه مجریه و تشکیلات اداری دولتی قانون‌گذاری نشده باشد. در این راستا ممکن است، این نهادها در انجام فعالیتهای خاص خود و اجرای قوانین مربوطه دست به فعالیت‌های و اقداماتی زده و یا تصمیماتی اتخاذ نمایند که با حقوق و منافع اشخاص خصوصی یا قوانین و مقررات اداری در تضام باشد. از سوی دیگر، چنین وضعیتی پیچیده‌ای به همراه مفاسد اداری و مالی گوناگون در سازمانها، نشان دهنده ضرورت وضع قوانین در زمینه سازمانهای اداری و نظارت و کنترل بر آنهاست، که در اصل در بخش قوانین و مقررات سازمانی قرار می‌گیرد. بر این اساس هم اکنون بازاندیشی در رابطه با چگونگی برخورد با مسائل قوانین و مقررات سازمانی در جریان است. (طالبی، ۱۳۹۹، ۸-۹)

تلاش‌های انجام شده برای مقابله با فساد اداری به دلیل ارتباط با سرشت آدمی و تعامل آن با عوامل فراوانی که از فساد اداری ناشی می‌شود، با دشواری بسیاری روبه‌رو می‌باشد. اما علی‌رغم همه مسائل و موانع موجود در این زمینه بسیاری از گزارش‌ها حاکی از عزم جدی و حرکت مصمم بسیاری از دستگاهها در ایجاد تحول و در جهت خروج از دایره بسته توسعه نیافتگی و فساد قابل برداشت است. در این رابطه دولت، رسانه‌ها، احزاب، مطبوعات و گروههای مردم هر کدام می‌کوشند به سهم خود روش‌هایی را جهت گشودن این مشکل ارائه دهند. در این راستا دولت و مسئولین در سالهای اخیر تلاش‌های زیادی اعمال نمودند تا به صورت سیستماتیک، اقدامات موثری با هدف اصلی کاهش مفاسد اداری، مالی و جرائم دیگر اتخاذ نمایند که البته به نوبه خود نتایجی هم در بر داشته است، ولی متأسفانه حجم تخلفات و مفاسد موجود در نظام اداری با توجه به گستردگی سازمانهای دولتی نیاز به توان و عزم بیشتری برای حصول به نتیجه دارد. (عسگری زاده، ۱۳۹۹، ۵-۶)

مطالعه حاضر بیشتر به تحلیل و ارزیابی جامعه‌شناختی فساد اداری و ساز و کارهای کاهش آسیب‌های اجتماعی ناشی از آن در ایران می‌پردازد. بنابراین، موضوع پژوهش از معضلات اساسی جوامع امروزی بشمار می‌رود. از طرفی رابطه عمیق و گسترده فساد اداری با بخش‌های متعددی از جمله علوم روانشناسی، مدیریت، جامعه‌شناسی و حقوق بیانگر مصائب و مشکلات تحقیق در این حوزه می‌باشد.

هدف اصلی مدنظر نگارنده در این پژوهش چرایی یا کشف علل فساد اداری و موانع ناشی از آنها بر روند توسعه در ایران و ارائه سازوکارهای مقابله و برون رفت از آن در ایران می باشد؟ در عین حال این تحقیق با طرح برخی از سوالات فرعی در نظر دارد که ضمن پاسخ به سوال اصلی، به ارائه راهکارهایی کاربردی در این حوزه بپردازد. لذا پرسش‌های جانبی که در پی پرسش اصلی در این پژوهش طرح شده‌اند عبارتند از: تا چه اندازه بازرسی و نظارت‌ها در جلوگیری از ایجاد و بدنبال آن کاهش فساد اداری در سطح سازمانی موثر است؟ و آیا مقوله فرهنگ بالخصوص فرهنگ سازمانی بعنوان زیر مجموعه ای از ارزش‌ها و باورهای یکسان که بر اندیشه و رفتار افراد و بالتبع آن سازمان تاثیر می‌گذارد، می‌تواند به عنوان منبعی در جهت نیل به محیطی عاری از فساد، به شمار آید؟

مفهوم فساد اداری و پیشینه فساد اداری در ایران:

با توجه به ماهیت و گستره اعمال فساد آلود، تعریف فساد اداری و اشکال اعمال فساد آلود از کشوری به کشور دیگر متفاوت است. بر اساس فرهنگ اصطلاحات حقوقی فساد اداری معادل کلمه "کروپشن" به معنای نقض و شکستن می باشد. فی النفسه فساد خصیصه ای است در عمل حقوقی که به واسطه آن خصیصه، آن عمل دارای آثار قانونی نمی‌باشد؟ آنچه از معاهده جهانی مقابله و مبارزه با فساد اداری برداشت می‌شود آن است که، این معاهده تعریف جامع و کاملی از فساد اداری ارائه ننموده است و بیشتر به عناوین مفسدانه و مصادیق آن اکتفا کرده است. در قوانین و متون علمی ما نیز تعریفی از فساد اداری بیان نشده است و صرفاً در برخی از قوانین و مقررات مصادیقی از فساد و مجازات متخلف از این قوانین ذکر گردیده است. برخی از این مقررات عبارتند از: ۱- قانون رسیدگی به تخلفات اداری مصوب هفتم آذرماه ۱۳۷۲ ۲- قوانین مجازات مرتکبین اختلاس، کلاهبرداری و ارتشاء مصوب بیست و هشتم شهریور ۱۳۶۴ ۳- قانون مجازات اسلامی از ماده پانصد و هشتاد و هشت الی پانصد و نود و یک و مواد پانصد و نود و هشت الی ششصد و شش ۴- قانون اخلاک‌گران در نظام اقتصادی کشور مصوب نوزدهم آذر ماه ۱۳۶۹ ۵- قانون تعزیرات حکومتی مصوب مجمع تشخیص مصلحت نظام. (صلبی، ۱۳۹۹، ۵-۸)

گرچه فساد اداری مقوله ای است که به طور گسترده و پیوسته در حال تحول و تغییر است و ارائه یک تعریف محض، پویایی و تحول آن را نقض می‌نماید، ولی در جهت رسیدن و دستیابی به تعریف جامع و مانع که بتواند معضل تشتت آراء در تعریف فساد اداری را تا حدودی رفع نماید و در این پژوهش به کار بسته شود، به ذکر تعاریف موجود، پرداخته‌ایم. در یکی از مختصرترین تعاریف، فساد اداری عبارت است از: «بهره‌گیری و استفاده غیرقانونی از حدود وظایف و اختیارات سازمانی، اداری و دولتی برای انتفاع فردی». چنین تعریفی از فساد اداری زمانی جامع و مانع است که قوانین و مقررات سازمانی واضح، کامل، عادلانه و فراگیر باشند و برای تمامی فعالیت‌ها و کارکردهای سازمانی، اداری و دولتی ضوابط و قوانین

دقیقی معرفی کنند. پس تعریف دارای جامعیت نبوده و نمیتوان مبنا و اساس قرار گیرد. در تعریف دیگری فساد اداری «شامل اقداماتی است در چارچوب سازمان های اداری که دو شرط داشته باشد، به منافع عمومی لطمه وارد کند و دارای منافع شخصی برای خود یا دیگران باشد، است.»، این تعریف نیز با در نظر گرفتن اختلاف در تفسیر افراد جامعه از لفظ منافع عمومی تعریف جامعی به شمار نمی‌رود. از میان سایر تعاریف که در این حوزه موجود است، تعریفی است که توسط نهاد شفافیت بین‌المللی ارائه شده است و مورد اتفاق نظر عموم در دنیا است. از نظر این نهاد فساد اداری «سوءاستفاده از قدرت و مناصب عمومی برای منافع شخصی یا انجام یا وجود اعمال فساد آلود یا خدشه دار کردن سلامت در ایفای وظایف دولتی به دلایلی نظیر جانبداری یا رشوه‌گیری می باشد». این بحث و تعریف که از جامعیت برخوردار است، با تعریف جامع دیگری که فساد اداری را «اقدامات ناشی از بکارگیری قوانین و مقررات دولتی یا وابسته به دولت که به صورت مباشرت یا مشارکت عامدا و به قصد کسب منفعت فردی و یا گروهی توأم با اضرار به منافع عمومی صورت پذیرفته باشد»، کاملتر می‌گردد. علاوه بر تعاریف فوق، در قانون سلامت نظام اداری و مقابله با فساد، فساد اداری به این صورت تعریف شده است: «هرگونه کار یا ترک کار توسط هر فرد حقیقی و یا حقوقی، به صورت شخصی، گروهی یا سازمان یافته که عمداً و یا با قصد و نیت رسیدن به هرگونه منفعت یا امتیاز چه به صورت مستقیم یا غیرمستقیم برای خود فرد یا دیگری، با نقض کردن قوانین و مقررات جاری کشور انجام شود و یا ضرر و زیانی را به منابع، سلامت، اموال و امنیت عمومی و یا گروهی از مردم وارد نماید. نظیر سوء استفاده از مقام و موقعیت اداری، روزه خواری، کلاهبرداری و اختلاس، تبانی و ...». با توجه به تعاریف متعددی که از فساد اداری ارائه گردید، به نظر می‌رسد تعریف فوق می‌تواند شاخص مناسبی برای فساد اداری در نظر گرفته شود زیرا این تعریف هم از نظر مرتکبان و هم از منظر نوع فعل، به خصوصیات، شرایط و مصادیق فساد اداری اشاره دارد. با توجه به تعاریف فوق عناصر تشکیل دهنده فساد اداری را می‌توان چنین برشمرد: عنصر ذهنی آگاهی به شکستن نرم (تجاوز و نقض عمدی و پیوسته قوانین و مقررات اداری)، استقرار انجام بزه، سوء استفاده از اختیارات و وظایف، کسب تحصیل مال نامشروع و منافع گروهی و شخصی، اضرار به منافع و حقوق عمومی. (نجومی، ۱۳۹۹، ۶-۱۰)

چارچوب نظری تحقیق:

فساد اداری به معنای استفاده از مقام، اختیارات، امکانات، منابع و وجوه عمومی بر خلاف قوانین و ضوابط مدون اداری و در جهت تأمین منافع و سود شخصی، هر نوع کوتاهی در استفاده درست از ابزار و وسایل عمومی و فرصت‌ها، هر نوع سهل‌انگاری، بی‌توجهی، وقت‌کشی یا تأخیر و تعلل در انجام درست وظیفه، از سوی مدیران بالاتر، میانی، کارگزاران و افراد سازمانی و اداری می‌باشد و تداوم آن منجر به

کاهش بهره‌وری دولت‌ها، از بین رفتن احساس امنیت، کاهش سرمایه‌ی اجتماعی و در نهایت عدم مشروعیت آن‌ها می‌شود. در واقع فساد اداری گستره‌بسیار وسیعی را دربرمی‌گیرد شامل: استفاده‌نادرست از جایگاه اداری یا سیاسی و یا هردو، حسب مورد توسط کارمندان تشکیلات دولتی به طور عام، بخش خصوصی و احزاب سیاسی، رعایت نکردن قوانین بازارهای مالی و اقتصادی و ضرر رساندن به منافع کشور از سوی بخش خصوصی، مانند: قاچاق کالا، تحصیل مال نامشروع، رشوه خواری، کلاهبرداری، رباخواری و عدم رعایت سیاست‌های پولی و بانکی. از سوی دیگر فساد سیاسی یکی از مصادیق فساد اداری به معنای عام است که با انگیزه‌های سیاسی و با هدف تأمین منافع سیاسی شخصی (خانوادگی، حزبی و گروهی، قومی، سمتی و ...) پدید آمده و مصادیق آن نیز از یک جامعه تا جامعه‌دیگر ممکن است متفاوت باشد؛ اما در مجموع، از جمله مصادیق فساد سیاسی در بسیاری از کشورهای گرفتار فساد، می‌توان به موارد ذیل اشاره نمود:

- عزل و نصب‌های مقامات سیاسی و اداری بر اساس روابط خانوادگی، سمتی، قومی، مذهبی و ... و اعطای مشاغل و پست‌های دولتی بر اساس روابط مسموم بین سیاست‌مداران.
  - نقض قانون و قربانی کردن منافع عمومی با زیر پا گذاشتن یک اصل حقوقی، تصویب طرح‌ها یا قوانین خاص در جهت مقاصد خاص یا حمایت از تصویب قانونی توسط رهبران سیاسی، احزاب، دولت‌مردان، اعضای پارلمان و سایر مدیران و ارگان‌ها به منظور تأمین منافع سیاسی یا اقتصادی شخصی و گروهی.
  - تأمین مالی گروه‌های سیاسی با توسل به روش‌های غیرقانونی و پرداخت رشوه برای کسب رأی (تقلب و فساد انتخاباتی)
  - ارباب و تهدید در جریان انتخابات.
  - تحریف نتایج انتخابات.
  - تخصیص منابع و خدمات عمومی و دولتی بر اساس زد و بندهای سیاسی و پشت پرده.
  - تجارت و تشبث در فعالیت‌های اقتصادی (اعطا یا دریافت امتیاز تولید، توزیع و ...) بر پایه اعمال نفوذ سیاسی و سوءاستفاده از مقام و روابط سیاسی.
- منظور از «فساد اداری به معنای خاص» تخلفات اداری، قانون‌شکنی‌ها و عبور از ضوابط توسط کارمندان یک اداره و کارگزاران سازمان‌های اداری است که جنبه‌سیاسی و کلان نداشته باشد. برخی مصادیق فساد اداری به معنای خاص، که در جهان تقریباً مورد توافق است و کنوانسیون‌های مبارزه با فساد نیز آن‌ها را به عنوان مصادیق فساد^۱ شناخته، موارد ذیل است:

^۱ Corruption

- رشاء، ارتشا و اختلاس (در بخش دولتی و بخش خصوصی)
  - فساد ناشی از عدم رعایت صلاحیت اداری و تجاوز از صلاحیت به دلیل عدم رعایت قلمرو یا مدت مأموریت
  - مداخله مأمور اداری در امور قضایی و قانون‌گذاری، مثل حکم قضایی، تفسیر قانون و ... (با مفروض تلقی نمودن این نکته که اکنون در تمام کشورها تفکیک قوا به‌عنوان یک اصل عام و همگانی مورد قبول واقع شده است)
  - مداخله یک مأمور اداری در کارهای مأمور اداری دیگر
  - استنکاف مأمور اداری از انجام وظیفه
  - سوءاستفاده و فساد ناشی از عدم رعایت تشریفات اداری
  - فساد ناشی از فقدان علل و موجبات قانونی تصمیم اداری
  - فساد ناشی از مخالف بودن موضوع تصمیم اداری با قانون، مثل استخدام کسی که شرایط استخدامی کشور را ندارد
  - تجارت نفوذ (سوءاستفاده از نفوذ) و ...
- فساد اداری پیامدهای منفی بی‌شماری در سطوح خرد و کلان و در ابعاد و ساحت‌های مختلف زندگی به دنبال دارد. از دیدگاه فردی، می‌توان به بروز مشکلات روانی، ایجاد اختلافات خانوادگی و ... اشاره کرد. از منظر سازمانی، موجب کاهش راندمان سازمانی و ایجاد شکاف در تشکیلات می‌شوند. (نجومی، ۱۳۹۹، ۱۲-۱۴)
- در بحث مهم‌ترین علل ساختاری فساد اداری به پنج عامل می‌توان اشاره کرد:
- اول) وجود قدرت انحصاری در جامعه (انحصار قدرت): در صورتی که قدرت در سیستم انحصاری و توزیع شده نباشد امکان ابتلا به فساد در سیستم زیاد می‌شود، قدرت باید محدود، معین و مشخص باشد. اگر قدرت به اطلاعات رانتهی وصل باشد، امکان فساد بیشتر خواهد شد.
  - دوم) شفاف نبودن بودجه و نظام بودجه ریزی: بودجه باید کاملاً مشخص و شفاف باشد، بدین معنا که منابع مالی چقدر و در کجا خرج بشود.
  - سوم) عدم شایسته‌سالاری و به کارگیری نیروهای ناشایست: اگر سیستم به دست نیروهای ناشایست و نالایق باشد، نرخ رفتار انحرافی بیشتر می‌شود و این از عوامل ایجاد فساد اداری در جامعه است.
  - چهارم) ضعف و ناکارآمدی در نظام تامین اجتماعی (مبحث ریشه‌شناسی برخی فسادهای مشاغل از جمله قشر پزشکان)

- پنجم) کمبود نیروهای کارآمد و کاردان در بخش دولتی. (آزموده، ۱۳۹۹، ۱۰-۱۵)
- تا زمانی که با فساد اداری در کشور مبارزه جدی صورت نگیرد، توسعه و ترقی در هیچ زمینه‌ای ممکن و میسر نخواهد بود. فساد اداری نه تنها بودجه‌های تخصیص داده شده برای رشد و توسعه را در خود می‌بلعد بلکه فرصت سوزی توسط مدیران فاسد را نیز به دنبال دارد. تاکنون مبارزه با فساد بیش‌تر در حد شعار باقی‌مانده است و اقدامات دولت در مبارزه با فساد اداری به نتیجه نرسیده است. حتی نهادهای تأسیس‌شده به منظور مبارزه با فساد اداری نیز خود اسیر فساد شده و چرخه یا دور باطل اقدامات دولت در مبارزه با فساد اداری، بیش از پیش پیچک فساد را در کشور تنومندتر نموده است. اقدامات صوری و بی‌نتیجه‌دولت در این زمینه، سبب بی‌اعتمادی بیش از پیش افکار عمومی نسبت به دولت گردیده است. (پالائو، ۲۰۲۱، ۵-۷) در گونه‌شناسی مختلف فساد می‌توان به دو تیپ اشاره کرد که در سه مرحله بروز و ظهور خواهد داشت:
- تیپ اول: فساد در سطح خرد و به صورت فردی؛ همچون کارمندی که مرتکب فساد می‌شود و در توجیه آن به نظام حقوق و دستمزد ارجاع می‌دهد که مبتنی بر عدالت نیست. بنابراین از این طریق فرد جبران می‌کند.
- تیپ دوم: فساد در سطح کلان و به صورت سیستمی می‌باشد. بدین شکل همچون اختلاس که بیشتر فساد لایه نشین‌های بالای جامعه‌اند و ما آن را در جرایم یقه سفیدان و مقامات بلند پایه می‌بینیم.
- مرحله اول: در این دوره فساد حالتی کند دارد. مربوط به افرادی خاص است که رشوه می‌گیرند و یا در عین حال ممکن است کار چاق کن باشند.
  - مرحله دوم: فساد شایع و متداول می‌شود. در این مرحله حجم فراوانی آدم‌هایی که فساد دارند بالامی‌رود.
  - مرحله سوم: فساد باعث خودتخریبی سیستم می‌شود و بسیار گسترش می‌یابد. در این مرحله سیستم خودش، خودش را از بین می‌برد. (مهتری آرانی، ۱۳۹۹، ۵-۷)
- فلذا از مهمترین راهکارهای کنترل و کاهش فساد اداری را میتوان به موارد زیر اشاره کرد: آسیب شناسی جامع از فساد، اصلاح نظام بودجه- مالیاتی، حذف قوانین غیر شفاف و دست و پاگیر، سیاست زدایی از نظام اداری، تقویت نظارت‌هایی همچون نظارت و مشارکت سازمان‌های مردم‌نهاد، مطبوعات و رسانه‌ها از جمله راهکارهای کنترل و کاهش فساد اداری در جامعه. (موآدی، ۲۰۲۱، ۱۲-۱۳)
- فرهنگ سازمانی راه حل برون رفت از مساله:**
- علل و عوامل گوناگونی وجود دارند که مسبب ایجاد، توسعه و اشاعه‌ی فساد اداری به صورت بالقوه و بالفعل می‌باشند. بر اساس این علل و شاخص‌هاست که می‌توان رویه‌هایی را جستجو و شناسایی کرد که

اثرگذاری بیشتری در کاستن و زدودن معضل فساد اداری در سازمان دارند. اگر ادارات و سازمان‌ها را به صورت یک تشکیلات در نظر بگیریم، این تشکیلات از خرده‌تشکل‌های گوناگونی تشکیل شده است. (هاشمی مهر، ۱۳۹۹، ۸-۹)

فلذا بر همین مبنا، در مبارزه با فساد اداری، تمرکز اصلی بر روی «خرده‌تشکیلات منابع انسانی» است که یکی از اصلی‌ترین شاخص‌هایی که مستقیماً به بخش منابع انسانی سازمان ارتباط دارد، می‌تواند اثرگذاری بیشتری در کاهش یا حذف پدیده فساد اداری در سازمان‌ها داشته باشد، اگرچه که عوامل سازمانی دیگری همچون شفافیت، ساز و کار حقوق و دستمزد و ... در این حوزه مؤثرند. (محمودی و مجد، ۲۰۲۱، ۵-۶)

تأکید بر آموزه‌های دینی و باورهای مذهبی و ارتقاء فرهنگ سازمانی به دلیل ماهیت اثرگذاری بالایی که می‌تواند بر بهره‌وری افراد سازمان داشته باشد، نقش کلیدی در کنترل داخلی عملکرد کارکنان و پیشگیری از بروز فساد اداری دارد. به دلیل ارتباط تنگاتنگ فرهنگ سازمانی با فرهنگ اجتماعی و فرهنگ مذهبی، فرهنگ سازمانی عامل اثرگذاری در شکل دهی به رفتارهای سازمانی به شمار می‌رود و از نقش کلیدی در ایجاد دگرگونی در عملکرد نامطلوب و ایجاد ثبات در عملکرد مورد نظر سازمان برخوردار می‌باشد. (حسین پور، ۱۳۹۹، ۱۳-۱۶)

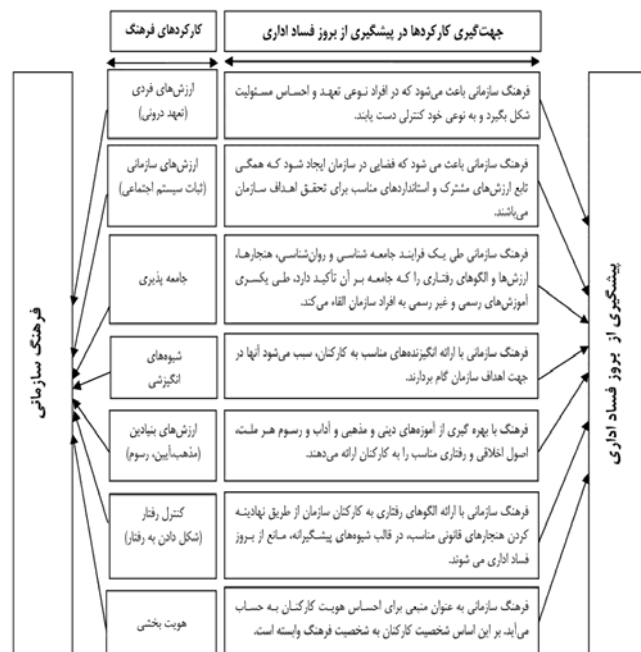
مفهوم فرهنگ سازمانی در قالب مجموعه‌ای از ارزش‌ها و باورهای یکسان که بر ذهنیت و تفکرات افراد و تشکیلات اثر می‌گذارد، می‌تواند به عنوان منبعی برای نیل به سازمانی عاری از فساد و سالم و یا عاملی که ترویج‌کننده فساد اداری است به شمار آید. فی‌الواقع، رویکرد فرهنگ سازمانی ادراکات یکسان و کلی افراد سازمان از آن است. بر اساس یک چارچوب سیستماتیک به سازمان و پدیده فساد اداری که طی روند-های کاری سازمان تشکیل می‌شود، این مهم حاصل می‌شود که برنامه پیشگیری و حذف فساد اداری باید از رویکردی سیستمی بهره‌گرفته باشد، به نحوی که همه شاخص‌های به وجود آورنده را مورد توجه قرار دهد و براساس کلیدی‌ترین عوامل، سامانه پیشگیرانه‌ای را برای آن طراحی کند. (رنجبر، ۱۳۹۹، ۸-۹)

وجود یک مجموعه برای مقابله با فساد اداری به جای تشکیلات کنترل تخلفات اداری را می‌توان به عنوان یک رویکرد جامع در راه مبارزه با فساد اداری و رسیدن به سلامت اداری طرح کرد. منظور از این سامانه پیشگیرانه این است که تشکیلات متمرکزی برای یافتن فساد و تنبیه و توبیخ عوامل، به سیستم بازدارنده عوامل فساد اداری مجهز گردد، به ترتیبی که با استفاده از یک رویکرد سیستمی و جامع، نسبت به رفع علل و عوامل فساد اداری و حل جامع پدیده فساد اداری در سطح کشور و جهان اقدام کند. که

¹ Mahmoudi, F., & Majd

همانطوری که اشاره شد یکی از اصلی‌ترین عوامل این سیستم پیشگیرانه عامل فرهنگ سازمانی است. (حسین پور، ۱۳۹۹، ۱۶-۱۷)

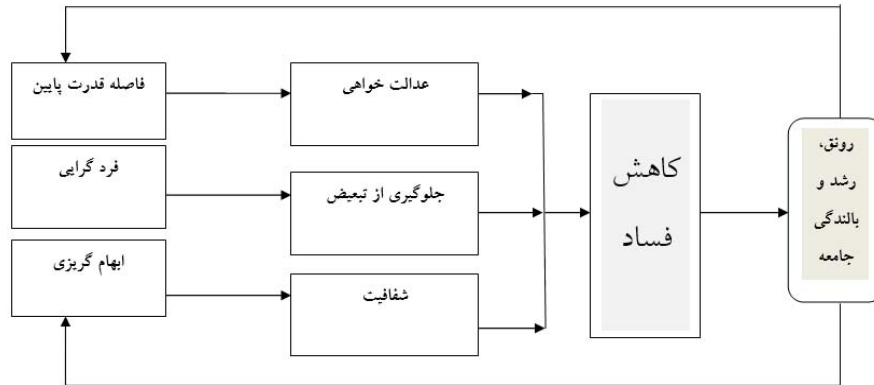
نقشی که عامل فرهنگ سازمانی، به عنوان یکی از زیر مجموعه‌های سامانه هدفمند پیشگیری از فساد اداری می‌تواند بازی کند را می‌توان در تصویر ۱ نشان داد. در این تصویر عامل فرهنگ سازمانی از طریق کارکرد و مزایای اساسی که از آن بهره‌مند است، با اثرگذاری بر کارمندان، توانسته است از اثربخشی بالایی برای پیشگیری از بروز فساد اداری برخوردار باشد. با توجه به اهداف پژوهش و بر اساس پیشینه پژوهشی موضوع، مجموعه عوامل فرهنگ سازمانی را میتوان به هفت عامل مهم فرهنگ سازمانی در مدل ارائه شده در شکل ۱ که می‌تواند از بروز فساد اداری پیشگیری کنند، تقسیم بندی کرد. نحوه شکل‌گیری هر یک از این مولفه‌ها در جلوگیری از بروز فساد با توجه به کارکردهای فرهنگ بیان شده است. (باغبان، ۱۳۹۵، ۱۰-۱۳)

شکل ۱: مدل مفهومی پژوهش و مؤلفه‌های فرهنگی هافستد

مدل مفهومی پژوهش که مدل مبارزه و پیشگیری از فساد از روش عوامل فرهنگی و با تکیه بر مؤلفه‌های فرهنگی هافستد نام دارد، نمایی کلی از روند سیستماتیک مورد بحث است. نتایج قابل برداشت از مدل ارائه شده این است که، وقتی آستانه طاقت، تحمل و میزان نابرابری افراد یک جامعه پایین است، افراد در پذیرش

نابرابری از خود مقاومت نشان می‌دهند و این مهم منجر به بیداری حس عدالت‌خواهی اعضا شده و خود این دارای اثر متناظر بر کاهش فساد می‌شود. (خاسنوت دینوف و مالولتکینا^۱، ۲۰۲۱، ۵-۶)

شکل ۲: مدل تأثیر ابعاد فرهنگی، بر کاهش فساد و بالندگی جامعه (یورچنکو^۲، ۲۰۲۰)

نتیجه‌گیری:

فساد اداری، پدیده‌ای است که در جهان امروز بالخصوص در کشورهای پیشرفته و در حال توسعه، به عنوان یکی از اصلی‌ترین موانع پیشرفت جوامع، تبیین شده است و این معضل توانسته عواقب غیر قابل جبرانی را بر توسعه جامعه جهانی ایجاد کند. تأثیر مولفه‌های گوناگون در شکل‌گیری فساد اداری، به آن مفهومی پیچیده‌ای داده است به طوری که بسیاری از قوانین و مقررات تدوین شده توسط دولت‌ها برای مبارزه و پیشگیری از فساد به شکست منجر شده است. بنابراین، از گذشته تا حال با وجود وضع قوانین اداری و مقرراتی که برای مبارزه و پیشگیری از فساد اداری یا تعدیل آن وضع شده است، مسئله فساد اداری کماکان حل نگردیده و ریشه آن خشکانده نشده است. ساختار اقتصادی ناکارآمد، ساختار سنتی- فیزیکی نظام اداری، ضعف نهادینگی دولت الکترونیک، ساختار نظام اداری و دولتی تمرکزگرا، ناهماهنگی بین درآمد و هزینه (حقوق و دستمزد)، فقدان مسئولیت اجتماعی و پاسخگو نبودن را از جمله بسترها و زمینه‌های فساد اداری در جامعه برشمرد. اهمیت پرداختن و بررسی این موضوع آنجایی حس می‌شود که به جایگاه و مقام کشورمان در حوزه فساد اداری بر اساس مولفه‌های بین‌المللی از جمله نهاد بین‌المللی شفافیت توجه شود. نتایج پژوهش‌ها نشان می‌دهد که این پدیده مانع بزرگی در مسیر توسعه‌ی همه جوامع بالخصوص جوامع در حال توسعه است. همبستگی بالا و در عین حال منفی میان مولفه‌های مهم توسعه‌انسانی نظیر؛ تولید ناخالص ملی، دموکراسی، سطح دانش و بهداشت

¹ Khasnutdinov, R. R., & Maloletkina, N. S

² Yurchenko

و درمان با فساد اداری در این جوامع مؤیدی بر این استدلال می‌باشد. متأسفانه در بسیاری از این جوامع، فساد به بخشی از تاروپود جامعه تبدیل شده است و مهم‌ترین عامل برای عدم مطالعه جدی ابعاد آن از دیدگاه نظریه‌پردازی و جامعه‌شناختی شده و همین امر بازتولید دائمی آن را به دنبال دارد. در پایان می‌توان به راهکارهای زیر در جهت کاهش فساد اشاره کرد:

یک) مبارزه با فساد اداری و مالی در گرو فعال کردن مؤسسات پژوهشی و علمی در جهت شناسایی و یافتن ریشه‌های فساد و ارائه راه‌حل، رویکردهای اقتصادی مردم‌گرا، گسترش تأمین اجتماعی، نظارت دموکراتیک، قوانین عادلانه، رفع تبعیض و حمایت همه‌جانبه از نیروهای انسانی کاردان و وظیفه‌شناس است. دوم) سنجش فساد از طریق سازمان متولی و مشخص موجب استاندارد شدن شاخصه‌ها می‌شود و از تعدد شاخصه‌های گزارش شده جلوگیری می‌کند در صورت سنجش فساد، به صورت متمرکز و از طریق نهادهای خاص دارای مزیت‌های متعدد هم‌چون، تمرکز بودجه‌ها در دست سازمانی خاص، منابع بیش‌تر برای تحقیقات با دقت بالاتر، انباشت دانش، بهبود الگوهای روش‌شناختی و.. است.

سوم) تمرکز تحقیقات حوزه فساد توسط سازمان متولی این امر سبب بالا رفتن اعتماد به یافته‌های تحقیقات نهاد سنجش‌کننده فساد خواهد شد مشروط به این‌که همه معیارهای علمی، اخلاق پژوهش رعایت و ملاحظات سیاسی از پژوهش علمی دور نگه داشته شوند.

کتابنامه:

۱. حسینی، سیدعباس و طاوسی، خدیجه، ۱۳۹۹، نگاهی روانشناختی به انگیزه‌های رفتاری مدیر شایسته بر سلامت رفتار سازمانی در راستای کاهش فساد اداری، دومین کنفرانس ملی علوم انسانی و توسعه، شیراز.
۲. طالبی، ابراهیم و هاشمیان فر، سیدعلی و حقیقتیان، منصور، ۱۳۹۹، بررسی شفافیت و تعهد سازمانی بر فساد اداری و مالی از منظر جامعه‌شناختی (بانک سپه شهر تهران)، سومین کنفرانس بین‌المللی مطالعات اجتماعی، حقوق و فرهنگ عامه، تهران.
۳. عسکری زاده رونیزی، مسعود و حسینی، محسن، ۱۳۹۹، بررسی روشهای پیشگیری از فساد اداری، اولین کنفرانس بین‌المللی چالش‌ها و راهکارهای نوین در مهندسی صنایع و مدیریت و حسابداری، ساری.
۴. ظهرابی کیش، موسی و بدیسار، سید ناصرالدین، ۱۳۹۹، نقش سیاست‌های کلی نظام اداری ابلاغی رهبری در پیشگیری از فساد اداری، نخستین کنفرانس ملی حقوق، فقه و فرهنگ، شیراز.
۵. صلیبی، سعدیه و مقامی نژاد، لیلا و مطهری، هدی، ۱۳۹۹، بررسی مفهوم فساد اداری و راهکارهای مقابله با آن، کنفرانس بین‌المللی فقه، حقوق، روانشناسی و علوم تربیتی در ایران و جهان اسلام، کرج.
۶. نجومی، پریا و کاکابرابی، کیوان و امیری، حسن و چهری، آریتا، ۱۳۹۹، ارائه مدلی جهت شناسایی عوامل مؤثر بر بازدارندگی فساد اداری (بررسی مؤلفه‌های اعتماد و سلامت سازمانی)، کنفرانس بین‌المللی فقه، حقوق، روانشناسی و علوم تربیتی در ایران و جهان اسلام، کرج.
۷. آزموده، حدیثه و موذن جمشیدی، میرهادی، ۱۳۹۹، بررسی عوامل مؤثر بر فساد اداری و پیامدهای ناشی از آن، دومین کنفرانس بین‌المللی نوآوری در مدیریت کسب و کار و اقتصاد، تهران.

۸. باغبان، مهدی و سعادت‌مند، فاطمه و صدقی، امیرارسلان، ۱۳۹۵، نقش فرهنگ سازمانی مدل (هافستد) بر کاهش فساد اداری در کارکنان ثبت اسناد و املاک کشور، همایش بین‌المللی مدیریت نوین در افق ۱۴۰۴، تهران.
۹. حسین پور، سکینه و موذن جمشیدی، میرهادی، ۱۳۹۹، مرورنظام مند تحلیل علل موثربر فساد اداری، تاثیر آن بر سلامت جامعه و طراحی مدل‌های بازدارنده از فساد در دستگاه‌های اداری، ششمین کنفرانس ملی پژوهش‌های کاربردی در مدیریت، حسابداری و اقتصاد سالم در بانک، بورس و بیمه، تهران.
۱۰. مصطفوی نژاد، سیدشهاب‌الدین، ۱۳۹۹، مبارزه با فساد اداری در پرتو اسناد بالادستی، کنفرانس بین‌المللی فقه، حقوق و پژوهش‌های دینی.
۱۱. مهتری آرانی، محمد و ملک رئیسی، ماجد، ۱۳۹۹، مبارزه با فساد اداری و ارتقاء سلامت در پرتو حکمرانی خوب؛ تأکید بر نقش رسانه اجتماعی، سومین کنفرانس بین‌المللی مدیریت کسب و کار، تهران.
۱۲. رنجبر، افسانه، ۱۳۹۹، راهکارهای برون رفت از فساد اداری در ایران، سومین کنفرانس ملی و دومین کنفرانس بین‌المللی حقوق و علوم سیاسی، تهران.
۱۳. هاشمی مهر، سیدصادق، ۱۳۹۹، راهکارهای پیشگیری از فساد اداری در سازمان‌های دولتی، سومین کنفرانس ملی و دومین کنفرانس بین‌المللی حقوق و علوم سیاسی، تهران.
۱۴. دورودیان، مجید و محمدی، سپیده، ۱۳۹۹، عوامل بروز فساد اداری در ایران، سومین کنفرانس بین‌المللی مطالعات اجتماعی، حقوق و فرهنگ عامه، تهران.
15. Khasnutdinov, R. R., & Maloletkina, N. S. (2021). Information Technologies as a Tool for Preventing Corruption in Organizations in Russia. In *Current Achievements, Challenges and Digital Chances of Knowledge Based Economy* (pp. 797-804). Springer, Cham.
16. Palau, A. M., & Palomo, J. (2021). The Role of the News Media in Fighting Corruption Practices: A Case Study of Spain. *Journalism Studies*, 1-21.
17. Mahmoudi, F., & Majd, R. B. (2021). The effect of lean culture on the reduction of academic corruption in Organizations by the mediating role of positive organizational politics in higher education. *International Journal of Educational Development*, 80, 102319.
18. Mu'adi, S. (2021). Comparison Of Corruption in Organizations Between Indonesia And Malaysia. *Journal of Contemporary Issues in Business and Government*, 27(1), 1189-1204.
19. Jácome, T. C. M., Andagova, R. F. C., Veloz, M. E. L., & Álava, J. A. T. (2021, February). Method for Implementation of Preventive Technological Tools for Control and Monitoring of Fraud and Corruption. In *International Conference on Information Technology & Systems* (pp. 489-499). Springer, Cham.
20. Tchouta, M. A. F. (2020). Corruption in Organizations in a Materialistic Social Context: How to Make People Aware of Its Criminal Character Through a Feeling of Guilt. *Psychology*, 10(4), 140-150.
21. Yurchenko, A. (2020). The role of public organizations in the formation and implementation of anti-corruption reform in Ukraine. *Public administration aspects*, 8(1 SI), 142-144.

